

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВИКЛАДАЧІВ ПЕРЕКЛАДУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Пропонована розвідка присвячена проблемі професійної підготовки викладачів перекладу в закладах вищої освіти України, що є актуальним та малодослідженим аспектом у сучасній педагогіці. Проаналізовано основний науковий доробок провідних закордонних і вітчизняних науковців у галузі перекладознавства і методики навчання перекладу. Визначено поняття «професійна компетентність викладача перекладу», що поєднує в собі компетентності, необхідні перекладачам та педагогам. У результаті аналізу професійної діяльності викладача перекладу був визначений його компетентнісний портрет на основі методу компонентного аналізу основних складових професійної компетенції. Професійна компетентність викладача перекладу охоплює: базову або освітню (basic competence), галузеву (field competence), навчальну (instructional competence), організаційну (organizational competence), міжособистісну (interpersonal competence) компетенції та компетенцію оцінювання (assessment competence). У статті виокремлено низку професійних вимог до досліджуваної категорії фахівців, як-от перекладацький досвід, володіння іноземною мовою та перекладацькими стратегіями, відмінні знання різних аспектів іноземної та рідної мов, ерудиція у сфері країнознавства, історії, літератури, мовознавства, високий рівень знань рідної (української) мови, володіння педагогічною майстерністю та залученість до дослідницької діяльності. Висновки до статті дають змогу оцінити сучасний стан досліджуваної проблеми, в них також окреслено основні завдання та перспективи подальших досліджень щодо розробки методичної системи підготовки студентів-майбутніх викладачів перекладу закладу вищої освіти, яка б забезпечувала формування і розвиток відповідних професійно важливих для

майбутнього викладача перекладу компетенцій у процесі бакалаврської і магістерської підготовки та створення відповідних навчальних програм.

Ключові слова: *викладач перекладу, заклад вищої освіти, компетенція, професійна компетентність викладача перекладу, професійна підготовка.*

Постановка проблеми та її актуальність. Зважаючи на зростаючу соціальну роль перекладачів у глобалізованому суспільстві, ми не можемо оминати увагою питання фахової підготовки викладачів перекладу, що є актуальним і важливим для вищої школи України сьогодні. Вітчизняна методика викладання перекладу перебуває на стадії свого становлення, оскільки більшість наукових розвідок у цій галузі з'явилися в останні кілька десятиліть. Нетривалим є й період активного розвитку методики підготовки перекладачів, що набув поширення в другій половині ХХ століття. За Черняхівською (2008) активний попит на фахівців у галузі перекладу спричинює популяризацію цієї спеціальності у закладах вищої освіти, проте, на сучасному етапі в Україні не проводиться підготовка фахівців із кваліфікацією «викладач перекладу». Здебільшого професійну підготовку майбутніх перекладачів у закладах вищої освіти здійснюють викладачі іноземних мов або перекладачі-практики, які, по суті, не мають достатньої методичної компетентності та відповідної кваліфікації аби працювати викладачами перекладу (Крюкова, 2003).

Результати дослідження Т. Крюкової (2003), Л. Черняхівської (2008), О. Чубикіної (2009) та ін. підтверджують, що випускники ЗВО із кваліфікацією «викладач іноземної мови» часто не вивчали у процесі професійної підготовки такий предмет, як методика викладання перекладу (зазвичай ця дисципліна нівелюється в більшості навчальних планів, або ж обмежується коротким лекційним курсом, що суттєво не змінює ситуацію).

Випускники спеціальності 035.41 «Філологія» ОПП «Германські мови і літератури (переклад включно)» оволодівають практичною перекладацькою діяльністю та засвоюють її принципи і методи, натомість не вивчають методику викладання перекладу. Іншими словами, навчання викладачів іноземної мови

спрямоване на формування педагогічної компетентності, а перекладачів – на формування перекладацької компетентності. Однак, як відомо, методика викладання іноземної мови відрізняється від методики викладання перекладу, оскільки має відмінні цілі та завдання. Все це свідчить про **актуальність дослідження**, що зумовлена необхідністю створення компетентнісного портрету студентів-майбутніх викладачів перекладу закладу вищої освіти України в умовах європейської інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити той факт, що професія викладача перекладу фактично поєднує у собі спеціальності перекладача та педагога. Питання формування професійної компетентності педагога вищої школи знаходять своє відображення у роботах Г. Балла, Є. Клімова, О. Алексюка, І. Зязюна, В. Кузьміна, А. Маркової, А. Шишко та інших. Фахова компетентність майбутнього перекладача була предметом праць таких вітчизняних дослідників, як А. Володько, Т. Гальчак, Ю. Дишлева, Є. Долинський, І. Колодій та ін.

Окремі аспекти професійної компетентності викладача перекладу на пострадянському просторі розглядали Л. Черноватий, Г. Мірам, В. Комісаров, Л. Латишев, Р. Міньяр-Белоручев, С. Ніколаєва, Т. Крюкова та ін. Серед зарубіжних дослідників, які займались вивченням проблеми визначення професійної компетентності викладача перекладу, можна згадати роботи С. Коліної, Д. Келлі, та науково-дослідну роботу Асоціації з підготовки викладачів для перекладачів (*Consortium for Training Translation Teachers (CTTT)*).

Мета дослідження полягає в аналізі професійної підготовки викладача перекладу закладу вищої освіти та дослідженні його професійних компетенцій як педагога вищої школи крізь призму компетентнісного підходу. Реалізація мети дослідження передбачає вирішення конкретного **завдання**, а саме: сформувати компетентнісний портрет сучасного викладача перекладу у закладі вищої освіти України та дослідити його в методичному аспекті, а також визначити низку професійних вимог, яким має відповідати досліджувана нами категорія фахівців. У ході наукової розвідки застосовувався **метод** теоретичного дослідження та компонентного аналізу.

Результати теоретичного дослідження. Сучасний підхід до оцінки якості викладання носить компетентнісний характер (Соловова, 2004). Це підтверджують і зусилля Ради Європи, спрямовані на створення єдиної системи оцінювання знань у сфері іноземних мов у Європі. Навчальні програми більшості високорозвинених країн світу сформовані за Болонською моделлю відповідно до критеріїв компетентнісного підходу у підготовці майбутніх фахівців (Болотов, 2003; Вербицький, 2004; Ковтун, 2012). На відміну від кваліфікаційного підходу, де вимоги робочого місця відповідали цілям освіти, компетентнісний передбачає розвиток у людини здатності орієнтуватися в розмаїтті складних і непередбачуваних робочих ситуацій, мати уявлення про наслідки своєї діяльності та нести відповідальність за неї (Ковтун, 2012, с. 70). Відповідаючи вимогам сучасної наукової діяльності, ми повинні звернутися до такого поняття як *професійна компетентність (ПК)* викладача перекладу.

Необхідно визнати, що це поняття, хоч і набуло поширення у науковому дискурсі, ще недостатньо вивчене і має безліч тлумачень. Деякі вчені ототожнюють поняття *компетенція* та *компетентність*, але ми дотримуємося диференційованого підходу. Компетенція у педагогічному контексті – це сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), які задаються щодо певного кола предметів та процесів і є необхідними для якісної продуктивної діяльності (*Большой психологический словарь*, 2004, с. 246). Компетентність – це освіченість (знання, вміння, навички), яких людина набуває не лише у процесі навчання, а й засобами неформальної освіти під впливом середовища (Крюкова, 2003 с. 74).

ПК викладача перекладу є поєднанням ПК викладача іноземної мови та ПК перекладача. І це не дивно, адже викладач перекладу фактично *поєднує у собі кваліфікації перекладача і педагога* і вимагає значних знань у сфері культури і науки як своєї власної країни, так і країни, що вивчається. Проаналізуємо докладніше ПК викладача перекладу.

Оскільки ПК викладача перекладу вимагає знання перекладацької роботи «зсередини», особливу увагу має бути приділено формуванню у майбутнього

викладача перекладацької і текстотвірної компетенції. Іншими словами, викладач перекладу повинен на практиці володіти тим, чого він навчає. Фактично, викладач теорії та практики перекладу повинен мати рівень знань щонайменше у два рази вищий за рівень знань учнів чи студентів.

Для ефективності освітнього процесу недостатньо добре знати свій предмет, необхідно вміти пояснити і донести до студентів знання, сформувані відповідні вміння. Отже, викладачеві перекладу, як і будь-якому іншому викладачеві, потрібно володіти загальнопедагогічною компетенцією, що включає у себе психолого-педагогічну та методичну компетенцію для того, щоб грамотно з методичного погляду організувати освітній процес.

Однак, якщо викладач перекладу добре знає свій предмет (переклад) і володіє необхідними психолого-педагогічними і методичними навичками, чи можемо ми вважати його першокласним фахівцем? Очевидно, що ні. Адже відомо, що в мовному середовищі відбувається не тільки діалог мов, а й діалог культур і тут викладачеві перекладу абсолютно необхідно оволодіти комунікативною компетенцією. Як ми знаємо, комунікативна компетенція складається з лінгвістичної, соціолінгвістичної та соціокультурної складових. Ця наукова думка знаходить підтвердження у праці Чубикиної (2009), де зазначається, що «викладачеві перекладу необхідно досконало володіти мовою (як іноземною, так і рідною), вміти досягати поставлених комунікативних завдань залежно від ситуації спілкування і бути здатним до ведення діалогу культур».

Вивчаючи питання ПК викладача перекладу, ми звернулись і до досвіду європейських дослідників та їх основних наукових здобутків (*The EMT Translator Trainer Profile Competences of the trainer in translation*, 2013; *Competencies in Curriculum Development*, 2006). Так, у рамках партнерства Європейської Комісії та європейських вишів експертною групою проекту Європейський Магістр з Перекладу (*European Master's in Translation*) у вересні 2013 року було розроблено та оприлюднено перелік компетенцій, якими повинен володіти викладач перекладу (*The EMT Translator Trainer Profile Competences of the trainer in translation*, 2013).

Зазначений проект охоплює величезну мережу університетів по всьому світу, які здійснюють підготовку перекладачів для міжнародних організацій, тому при його розробці залучався не лише європейський, а й світовий досвід. На нашу думку, сучасні викладачі перекладу в закладах вищої освіти України також повинні підвищувати рівень своєї професійної кваліфікації з урахуванням міжнародних стандартів.

Експерти проекту Європейський Магістр з Перекладу пропонують такий перелік компетенцій викладача перекладу (див. рис. 1).

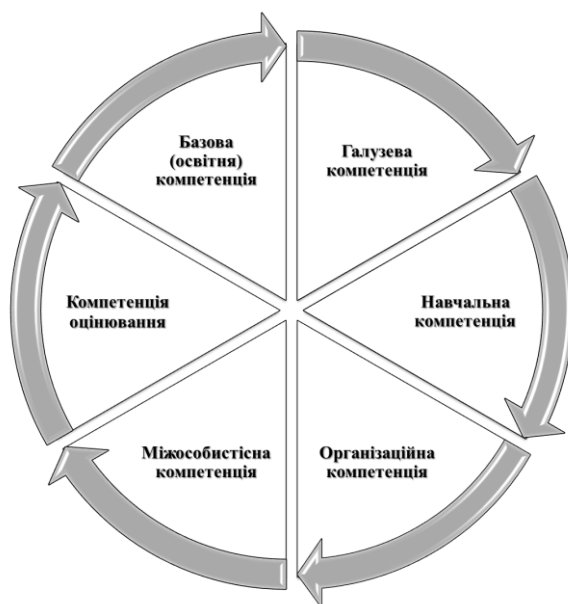


Рисунок 1. Складові ПК викладача перекладу

Відповідно до запропонованого підходу, ПК викладача перекладу охоплює шість складових компонентів (компетенцій), кожен з яких, у свою чергу, містить низку навичок і вмінь (*The EMT Translator Trainer Profile Competences of the trainer in translation, 2013*). Так, наприклад, *базова компетенція* включає в себе відповідну освіту, проходження виробничої (перекладацької) та педагогічної практик, а також дослідницьку діяльність у галузі перекладознавства. *Галузева компетенція* вимагає знання професійної галузі, включаючи споріднені з перекладом професії, здатності виконувати завдання будь-якої складності, доручене студентам, згідно зі стандартами якості, що встановлені в професійній практиці, та володіння компетенцією надання перекладацьких послуг, зокрема, знання чинних стандартів та умов. *Навчальна компетенція* містить низку навичок

та вмінь, як-от: уміння ставити завдання, які потрібно виконати відповідно до кожного курсу та модульного компоненту, вміння об'єднувати процес та результати відповідного перекладознавчого дослідження, вміння мотивувати та заохочувати студентів, здатність використовувати існуючі професійні та спеціальні засоби дидактичних методів навчання перекладу та вміння інтегрувати їх в освітній процес. Розуміння потреб студентів та їхніх очікувань від навчання в цілому, вміння створювати навчальний план або навчальну програму курсу або чітко дотримуватись існуючих, досягаючи прогресу, та вміння вдосконалювати програми з урахуванням особливостей професії та суспільних вимог до неї є складовими *організаційної компетенції*. *Міжособистісна компетенція* має такі складові: здатність інтегруватись у викладацький склад та працювати як частина колективу, знання кодексу професійної етики, вміння створити оптимальне освітнє середовище, ефективно використовуючи час та ресурси, стресостійкість, здатність приймати рішення та обґрунтовувати їх, а також навчати цього студентів. *Компетенція оцінювання* передбачає здатність визначати методи та критерії оцінювання для кожного завдання, що стосується курсу, а також охоплює вміння оцінювати початковий рівень студентів та рівень їхніх досягнень, оцінювати навчальний план та заняття, вдаючись до саморефлексії, та адаптувати до результатів оцінювання навчальний план, навчальні програми та заняття. Усі компоненти є рівними за значущістю, лише їх гармонійне поєднання є ознакою професійної майстерності сучасного викладача перекладу.

Крім зазначених вище складових ПК, у професійній підготовці майбутніх викладачів перекладу не можемо оминати увагою цілу низку професійних вимог, яким має відповідати досліджувана нами категорія фахівців:

1. Викладати перекладацькі дисципліни повинна людина, що має *власний перекладацький досвід* в усному та письмовому перекладі, володіє усіма відповідними професійними компетенціями, знайома з характером перекладацької діяльності, умовами та труднощами роботи перекладача;

2. *Володіння іноземною мовою та перекладацькими стратегіями* викладачем перекладу має бути істотно вищим, ніж у тих, кого він навчає перекладу;

3. У процесі проведення занять викладач має звертати увагу студентів на нюанси семантики, понятійно-термінологічні та конотативні аспекти мовних одиниць, соціально-культурну інфраструктуру мови, пояснювати своєрідність системної організації і функціонування мови, розкривати особливості бачення «мовної картини світу», роз'яснювати принципи підходу до перекладу як до акту міжкультурної комунікації. Викладач перекладу повинен бачити і вміти виправляти мовні та мовленнєві помилки, розрізняти смислові та стилістичні нюанси, знати особливості побудови текстів різних типів і стилів тощо. Усе це свідчить про те, що викладач перекладу повинен *володіти чудовими знаннями в різних аспектах іноземної та рідної мов*;

4. Аналізуючи зміст тексту оригіналу, обговорюючи стилістичні особливості і смислові тонкощі, доречність уживання мовних засобів у певних ситуаціях спілкування, викладач використовує методи і термінологію лексикології, семасіології, граматики та інші складові лінгвістичних дисциплін. Відповідно, викладач повинен бути готовий дати роз'яснення, нагадати значення використовуваних ним термінів. По суті, викладач перекладу повинен бути ще і *кваліфікованим мовознавцем*;

5. Викладання перекладу завжди передбачає широку загальноосвітню ерудицію у сфері *країнознавства, історії, літератури, мовознавства*, як країни, мова якої вивчається, так і рідної. Як і перекладач, викладач перекладу повинен поповнювати свої знання в спеціальних галузях для забезпечення якості розуміння перекладу;

6. Незважаючи на те, що навчання іноземної мови не є основним завданням викладача перекладу, нерідко йому доводиться пояснювати суто мовні проблеми на заняттях. Крім того, практика показує, що від викладача перекладу вимагається *високий рівень знань рідної (української) мови*;

7. Треба відзначити, що головна відмінність викладача від перекладача-практика полягає в тому, що перший повинен не тільки професійно перекладати, а й уміти пояснити загальні принципи, методи і прийоми перекладу, сформулювати і пояснити характер перекладацьких проблем, показати можливі варіанти їх вирішення – тобто *бути талановитим педагогом*;

8. Можна припустити, що більш значним досвідом володіють викладачі, які *займаються практичною і дослідницькою діяльністю* в різних аспектах перекладознавства: теорія перекладу, лінгвістичні труднощі перекладу, термінологія тощо. До цього повинен прагнути і викладач-початківець.

Висновки. Професія «викладач перекладу» надзвичайно багатогранна, оскільки категорія цих спеціалістів має володіти компонентами як викладацької, так і перекладацької ПК. В умовах інтеграції України у міжнародне співтовариство, питання підготовки викладачів перекладу, здатних передати свої знання і досвід майбутнім перекладачам, є вкрай актуальним. У зв'язку з цим постає гостра необхідність у розробці програми «Методика викладання перекладу у вищій школі», визначенні професійних компетенцій викладача перекладу з метою оцінки якості викладання та впровадження процесу підготовки кадрів за спеціальністю «викладач перекладу» на базі закладів вищої освіти України.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

1. *Болотов, В.* (2003). Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе. *Педагогика*, 10, 8-14.
2. *Вербицкий, А.* (2004). *Компетентностный подход и теория контекстного обучения*, Материалы к 4-му заседанию методол. семинара 16 ноября 2004 г. М.: Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов.
3. *Ковтун, О.* (2012). *Формування професійного мовлення у майбутніх фахівців авіаційної галузі: монографія*. Київ: Освіта України.
4. *Крюкова, Т.* (2003). *Методическая система подготовки студентов по специальности «Преподаватель перевода» в языковом вузе: на материале*

английского языка. (Дис. канд. пед. наук). Московский государственный открытый педагогический университет им. М.А. Шолохова, Москва.

5. Мещерякова, Б. Г., Зинченко, В. П. (Ред.). (2004). *Большой психологический словарь*. М.: ОЛМА-ПРЕСС.

6. Соловова, Е. (2004). *Методическая подготовка и переподготовка учителя иностранного языка*. М.: Глосса-Пресс.

7. Черняховская, Л. (2008). Преподаватель перевода – есть такая профессия, нет такой специальности! *Мир перевода*, 1 (19), 45-47.

8. Чубыкина, О. (2009) *Профессиональные компетенции преподавателя перевода как методическая проблема*. Взято з <http://booksc.org/book/50492843/8643f8>

9. Gambier, Y., Pokorn, N. K. (2013). *The EMT Translator Trainer Profile Competences of the trainer in translation*. Tallinn: OPTIMALE Training session. Retrieved from http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/key_documents/translator_trainer_profile_en.pdf

10. Nanzhao, Zhou. (2006) *Competencies in Curriculum Development*. UNESCO. IBE. Retrieved from <http://www.ibe.unesco.org/cops/Competencies/CompetCurDevZhou.pdf>

REFERENCES

1. Bolotov, V. (2003). Kompetentnostnaia model: ot idei k obrazovatelnoi programme. *Pedagogika*, 10, 8-14.

2. Verbitskii, A. (2004). *Kompetentnostnyi podkhod i teoriia kontekstnogo obucheniia*, Materialy k 4-mu zasedaniiu metodol. seminaru 16 noyabria 2004 g. M.: Issled. tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov.

3. Kovtun, O. (2012). *Formuvannia profesiinogo movlennia u maybutnikh fakhivtsiv aviatsiynoi galuzi: monografiia*. Kyiv: Osvita Ukrainy.

4. Kriukova, T. (2003). *Metodicheskaiia sistema podgotovki studentov po spetsialnosti «Prepodavatel perevoda» v yazykovom vuze: na materiale angliiskogo yazyka*. (Dis. kand. ped. nauk). Moskovskii gosudarstvennyi otkrytyi pedagogicheskii universitet im. M.A. Sholokhova, Moscow.
5. Meshcheriakova, B.G., Zinchenko, V.P. (Ed.). (2004). *Bolshoy psikhologicheskii slovar*. M.: OLMA-PRESS.
6. Solovova, Ye. (2004). *Metodicheskaiia podgotovka i perepodgotovka uchitelia inostrannogo yazyka*. M.: Glossa-Press.
7. Chernyakhovskaia, L. (2008). Prepodavatel perevoda – yest takaia professiia, net takoy spetsialnosti! *Mir perevoda*, 1 (19), 45-47.
8. Chubykina, O. (2009) *Professionalnyie kompetentsii prepodavatel'ia perevoda kak metodicheskaiia problema*. Retrieved from <http://booksc.org/book/50492843/8643f8>
9. Gambier, Y., Pokorn, N. K. (2013). *The EMT Translator Trainer Profile Competences of the trainer in translation*. Tallinn: OPTIMALE Training session. Retrieved from http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/key_documents/translator_trainer_profile_en.pdf
10. Nanzhao, Zhou. (2006) *Competencies in Curriculum Development*. UNESCO. IBE. Retrieved from <http://www.ibe.unesco.org/cops/Competencies/CompetCurDevZhou.pdf>

M. Pylypchuk

***TRANSLATION TEACHERS' PROFESSIONAL TRAINING AT UKRAINIAN
HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS***

Summary. The suggested exploration is devoted to the urgent and under-researched problem of translation teachers' professional training at higher educational establishments in Ukraine. The main scientific works of leading foreign and domestic scholars have been analyzed. The notion of a "translation teacher professional

competence” has been determined as the competence inherent both to translators and pedagogues. The competence portrait of a modern translation teacher at higher educational establishments has been researched. The translation teacher professional competence consists of basic competence, field competence, instructional competence, organizational competence, interpersonal competence, and assessment competence. The main professional demands for a translation teacher are figured out. Translation experience, excellent knowledge of a foreign language and translation strategies are among those essential professional demands that along with excellent proficiency in native language, country studies, history, literature and linguistics form a framework in translation teachers’ professional training. Pedagogical excellence and research work are also worth noting. The conclusions of the article give an opportunity to assess the current state of the problem under study. The author outlines the main tasks and perspectives of further research on the development of a methodical system for future translation teachers training at higher educational establishments in Ukraine. The main emphasis should be made in perspective at the formation and development of the relevant competences that are professionally important for a future translation teacher in the process of the bachelor and master’s training as well as the development of appropriate training programs.

Keywords: *competence, higher educational establishment, professional training, translation teacher professional competence, translation teacher.*